

Lestadiolaisuuden synty, leviäminen ja hajaannukset

JOHDANTO

Lestadiolaisuus poikkeaa neljässä suhteessa muista suomalaisista 1800-luvulla syntyneistä herätysliikkeistä. Ensiksikin liike syntyi alun perin Ruotsissa, Kaaresuvannon seurakunnassa vuosina 1845–1846, mutta sai suurimman kannatuksensa Suomessa ja ylipäänsä suomenkielisellä alueella. Toiseksi lestadiolaisuus on kansainvälinen maamme herätysliikkeistä: se on kansanliikkeenä jatkanut leviämistään myös 1900-luvulla. Eräiden Suomen ja Yhdysvaltojen lestadiolaisryhmien lähetystyö on viime vuosikymmeninä ulottunut myös Afrikkaan, Etelä- ja Väli-Amerikkaan sekä Aasiaan. Lestadiolaisuus on suurin Pohjoismaissa syntynyt uskonnollinen liike, jos liikkeen laajuutta mitataan kansanliikkeen kriteereillä. Kolmanneksi lestadiolaisuus on eniten pirstoutunut ja hajaantunut liike. 1800-luvun loppupuolella alkaneen hajaantumiskehityksen tuloksena on syntynyt useita osaryhmiä organisaatioineen ja lehtineen. Jos itsenäisen lestadiolaisryhmän kannattajakunnaksi lasketaan 1000 henkeä, koko maailmassa on tällä hetkellä seitsemän eri lestadiolaista suuntausta tai ryhmää. Luku on suurempi, jos marginaaliset ryhmät lasketaan mukaan.¹

Neljänneksi on muistettava, että Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa lestadiolaisuus sai kirkollisen hyväksynnän varsin myöhään verrat-

tuna esimerkiksi herännäisyyteen ja evankeliseen liikkeeseen. Vasta 1900-luvun alussa liikettä alettiin pitää lahkoon sijasta kirkollisena suuntauksena.² Kirkollisen kotipaikkaoikeuden lestadiolaisuus sai Oulun hiippakunnassa Juho Rudolf Koskimiehen toimiessa piispana 1900–1936.³ Maailmansotien välisen ajan porvarillisessa Suomessa lestadiolaisuus lunasti paikkansa yhtenä niistä kansallisesti merkittävistä liikkeistä, jotka koettiin kirkon ja yhteiskunnan kannalta rakentavina uskonnollisyhteiskunnallisina tekijöinä. Pohjoisen kristillisyyden nähtiin omaleimaisuudestaan huolimatta Suomen evankelis-luterilaisen kirkon herätysliikkeenä, jolla oli itsenäistyneen tasavallan uskonnollista elämää elvyttävä vaikutus.⁴

Seuraava yleiskatsaus sisältää historiallisen kehityksen päälinjat lestadiolaisuuden synnystä, leviämisestä ja hajaannuksista. Leviämisen osalta se keskittyy 1800-lukuun. Myöhempi ekspansiohistoria ja 1960-luvulta alkanut kansainvälistyminen jää tässä artikkelissa käsittelyn ulkopuolelle.

1 Murtorinne 1992, 178; Talonen 2001, 11.

2 Talonen 1988, 50–51, 351. Ks. myös Hannu Mustakallion artikkeli tässä numerossa.

3 Mustakallio 2009, 468–477.

4 Salomies 1936, 68–70; Talonen 1988, 358; 1993, 151.

LESTADIOLAINEN ALKUHERÄTYS

Kaaresuvannon kirkkoherra Lars Levi Laestadius (1800–1861) julistustoiminnan synnyttämä herätys ei noussut uskonnollisesta tyhjiöstä. Herätys syntyi Tornionlaakson yhtenäisen kirkollisen viljelyn pohjalta. Tornionlaakso oli vanhaa suomalaista asutusta. Vuoden 1809 uusi valtakunnan raja, joka jakoi Muonion- ja Tornionjokea pitkin väylänvarsikylät kahtia, ei väestön elämänkulkua juuri häirinyt. Ihmisten vuorovaikutus pohjoiskalottialueella jatkui. Herätysliikkeen juuria voi löytää Pohjois-Ruotsin lukijaliikkeestä sekä pohjoiskalotin alueella vaikuttaneista muista pietismin ja herrnhutilaisuuden vaikutuksista, muun muassa wiklundilaisuudesta.⁵ Voimakkaasti tunnepitoista pietismiä edusti 1700-luvun loppupuolella saamelaiden keskuudessa vaikuttanut čuorvut-liike, jonka rooliin Martti E. Miettinen kiinnitti huomiota jo vuonna 1943.⁶

Herätyksen alkuun talvella 1845–1846 liittyi Laestadiusen oma eskatologiseksi tulkittava käsitys yliluonnollisen todellisuuden realisoitumisesta Kaaresuvannossa. Hänen lakipainotteiset saarnansa olivat saaneet uutta evankeliumin väriä Åselen kokemuksesta tammikuun alussa 1844. Kun saarnoissa kirkastettiin lain alla oleville ”ristiinnaulittua, orjantappuroilla kruunattua” ja jokaisen ihmisen syntien takia kärsivää Kristusta, alkoi kuulijoissa esiintyä niin sanottuja armonmerkkejä. Eräs pitkään lain alla ollut lappalaisnainen koki 5.12.1845 armonmerkin, sisäisen vakuuttumisen evankeliumin todellisuudesta. Tämän tunteen valtaamana hän hypähteli korkealle ilmaan. Juuri samaan aikaan tapahtui Kaaresuvannossa maanjäristys, jonka Laestadius merkitsi muistiin säätä koskevaan päiväkirjaansa. Kirkkoherra näki selvän uskonnollisen kytkennän ensimmäisen armonmerkin ja maanjäristyksen välillä. Tämä kytkös ei avautunut niille, jotka menivät kuolemaan ”silmit peitettyinä”. Sen sijaan vain uskon kautta voitiin tämä ”Jumalan valtakunnan salaisuus ymmärtää.”⁷ Laestadius viittasikin silloin tällöin saarnoissaan herätyksen alun pohjoiseen lähtökohtaan. Lappi oli Jumalan viljelysmaa, jossa herätys oli syttynyt.⁸

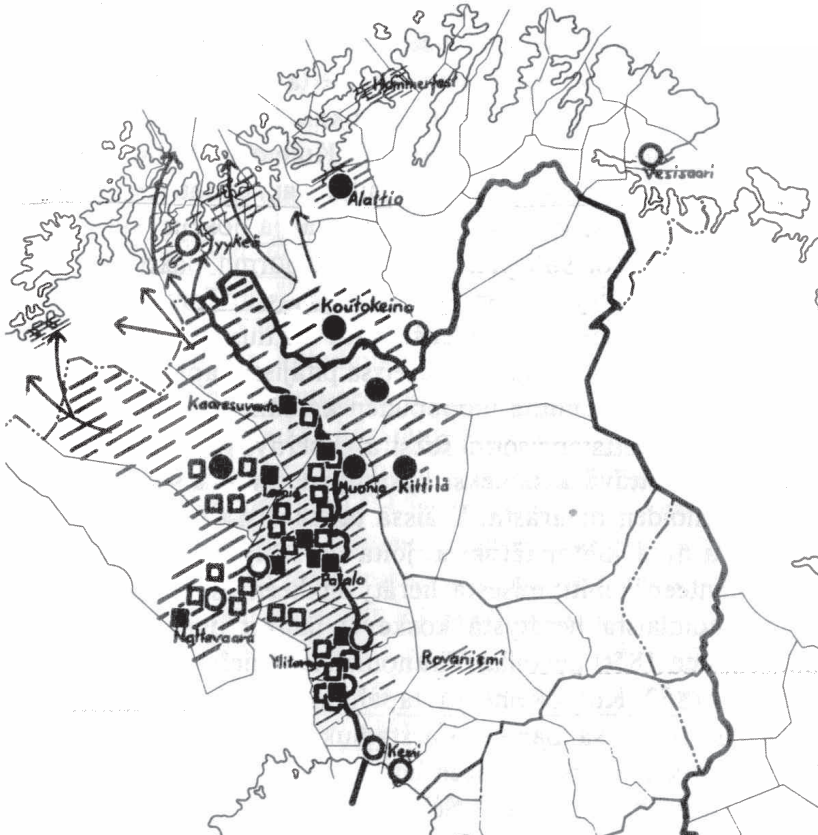
Talvella 1846 herätys puhkesi ilmiliekkiin. Laestadiusen voimakkaiden parannussaarnejon

kirkosta karkoittama väki alkoi palata takaisin ja Kaaresuvannon kirkko täyttyi kuulijoista. Herätys levisi kulovalkean tavoin koko pohjoiskalottialueelle muutamassa vuodessa. Laestadius siirtyi Pajalan kirkkoherraksi vuonna 1849. Vaikka hän kohtasikin uudessa virkapaikassaan vastustusta, herätys jatkui. Pekka Raittilan väitöskirjan (1976) kartta lestadiolaisesta alkuherätyksestä 1855 osoittaa liikkeen maantieteellisen laajuuden kymmenen vuotta herätyksen alun jälkeen (ks. kartta 1). Lyhyen tasaantumisvaiheen jälkeen herätys levisi 1860-luvulla. Vuosikymmenen lopussa se oli Suomen puolella saavuttanut jo Kuusamon ja Himangan, Norjassa Ofotenin sekä Venäjällä Murmanskin rannikon.⁹ Niin ikään siirtolaisten myötä liike levisi jo tuossa vaiheessa Yhdysvaltoihin.¹⁰

Lestadiolaisen alkuherätyksen leviämiseen vaikutti ennen kaikkea uskovien yleisen pappeuden idea. Herätyksen kokeneet ihmiset, niin miehet kuin naiset, todistivat omasta uskostaan sekä puhuttelivat sukulaisia, ystäviä ja naapureita. Liikkuvat saamelaiset veivät sanomaa eteenpäin. Liikkeen ulkopuolisiin kohdistunut käännyttämisinto oli voimakasta. Martti E. Miettinen osoittaa väitöskirjassaan (1942), että tämän vapaan, järjestäytymättömän sisälähetyksen evankelioimismetodi saattoi toisinaan olla jopa karkea ja päällekkävyä. Niinpä Ylitornion piispantarkastuksessa 1852 valitettiin, että suuri osa heränneistä kävi muiden seurakuntalaisten kimppuun ennen ja jälkeen jumalanpalveluksen varsin tuomitsevasti, jopa haukkumasanoin. Esimerkiksi herätyksen ulkopuolisille ilmoitettiin suorasukaisesti, että he ovat ”perkeleen lapsia”.¹¹

Toisaalta herätystä edisti raju elämäntapojen muutos, joka seurasi ihmisten uskonnollista muutosta. Väärin tekemiset sovitettiin, pyydettiin ja annettiin anteeksi eikä asioita viety käräjiin. Viinassikoiden sisältö tuhottiin. Ehdottoman raittisuuden vaatimus nousi herätyksen kokeneiden elämäntavaksi. Ihmisten elämässä tapahtuneet suuret muutokset puhuttelivat liikkeen ulkopuolisia, mikä veti yhä enemmän väkeä herätykseen. Ulkopuolisia puhutteli myös herätyksen kokeneiden tapa ”tehdä totuus”, mikä tarkoitti aikaisempien väärin tekojen ja rikosten paljastamista viranomaisille omantunnon pakottamana.¹²

Kartta 1. Lestadiolainen alkuherätys vuoteen 1855. Vinoviivoituksen vahvuus havainnollistaa alkuherätyksen arvioitua voimakkuutta. Karttaan on merkitty lähetyksenkoulujen kylät neliöillä ja raittiuslähettien käynnit ympyröillä. Suljettu merkki ilmaisee raittiuslähettien tai lähetyksenkoulujen toistuvuutta. Nuolet ilmaisevat tunturi-saamelaisten vuotuisia muuttoja. (Lähde: Raittila 1976a, 23.)

Konventikkeliplakaatin ollessa voimassa Ruotsissa ja Suomessa ei lestadiolaisperinteeseen myöhemmin vakiintunutta kiinteää seuratoimintaa varsinaisesti esiintynyt alkuherätyksen aikana. Sen sijaan Härnösandin hiippakunnan pohjoisosien vanha kirkollinen työmuoto, kylärukoukset, tarjosi kanavan herätyksen kokeneille viedä sanomaa eteenpäin. Konventikkeliplakaatti ei nimittäin kieltänyt kylärukouksia. Heränneet lukivat kylärukouksissa Laestadiusen saarnakarttoja ja puhuttelivat ihmisiä.¹³ Uskovien hengellisen pappeuden

- 5 Lestadiolaisuuden juurista, ks. Esko M. Laineen artikkeli tässä numerossa.
- 6 Brännström 1962, 29–43; Miettinen 1942, 9–23; 1943, 298–318; Raittila 1976a, 15–17, 160; Outakoski 1991, 16–18; Murtorinne 1992, 178–179.
- 7 Laestadius 2006, 52; Miettinen 1942, 48–49; Juntunen 1982, 84–86; Ojala 2007, 153; Talonen 2007, 114–115.
- 8 Laestadius 1996–1998 (I–II), 201, 261, 886, 1054, 1441; Kristiansen 2001, 170, 172–173.
- 9 Miettinen 1942, 51–53; Raittila 1976a, 15, 23, 155; Ojala 2007, 155–194.
- 10 Raittila 1976a, 142–147; 1982a, 29–32.
- 11 Miettinen 1942, 97–138.
- 12 Miettinen 1942, 235–253.

todistusten ja elämänvanhurskauden esimerkin lisäksi herätystä edistivät erityisesti raittiutta saarnaavat Kaaresuvannon raittiusseuran asiamiehet. Laestadius valjasti myös Lapin lasten lähetyuskoulut herätyksen palvelukseen. Hän koulutti herätyksen kokeneista katekeettoja, jotka koulutoimen yhteydessä veivät sanomaa eteenpäin. Heistä tunnetuin oli Juhani Raattamaa (1811–1899), jonka uskonnollinen auktoriteetti oli varsin merkittävä. Muita alkuherätyksen ajan tunnettuja maallikkovaikuttajia olivat myöhemmin saarnaajina tunnetut tunturisaamelaiset Per Anders Nutti (Antin Pieti, 1825–1892) ja Per Vasara (Ies-Pieti, 1815–1896) sekä Erkki Antti Juhonpieti (1814–1900), Isak Poromaa (1815–1904) ja Mooses Kankoinen (1805–1868).¹⁴

Alkuherätystä sävyttivät voimakkaat tunnepohjaiset semiekstaattiset ilmiöt. Alusta alkaen liikkeeseen kuuluivat liikutukset, jotka antoivat ulkopuolisille aiheen nimittäjä herätykseen tulleita ”hihhuileiksi”. On huomattava, että Laestadius antoi armonmerkeille ja tunnepohjaisille karismaattisille ilmiöille suuren arvon. Liikutusten lisäksi alkuherätyksen aikana esiintyi jopa kielilläpuhumista. Hengelliset näyt ja erilaiset ilmestykset olivat tavallisia ilmiöitä. Varsin pian Laestadius alkoi kuitenkin nähdä myös ne ongelmat, joita tähän voimakkaaseen karismaattisuuteen liittyi. Jo syksyllä 1848 vastatessaan Isak Poromaan ja Lauri Mukan tiedusteluun Pajalan kirkkoherran vaalista, hän otti kantaa hengelliseen ”nauruun”.

Minä tahtoisin kirjoittaa teille muutamia rivejä siitä hengellisestä ilosta, joka ilmottaa itsensä naurulla, joka myös täällä useamman kerran on tapahtunut. – Minulle on välistä tullut ikävä siitä kovasta naurusta, sillä minä pelkään, että rietas pääsee sen kautta syntiä peittämään. Minä tiedän, etteivät ne ole omissa vallassa, jotka nauravat mutta minä rukoulen teitä, että te tutkisitte Raamattua, kussa puhutaan hengellisestä ilosta ja riemusta, että teillekin tulisi parempi valo ja ymmärrys tässä asiassa.¹⁵

Laestadiusen kanta ”nauruherätykseen” osoitti hänen tajunneen jo herätyksen alkuvaiheessa spirituaalismin vaaran. Herätyksen mainingeissa esiintynyt Koutokeinon hurmos veritekoinen vuonna 1852 oli hänelle pettymys. Maalliset ja kirkolliset viran-

omaiset kohdistivat häneen epäluulojaan yhä enemmän Koutokeinon tragedian jälkeen.¹⁶

Lestadiolainen alkuherätys syntyi siis Kaaresuvannon ja Pajalan kirkkoherran virkatyön seurauksena. Herätyksen liittymistä pohjoiskalotin luterilaiseen seurakuntaelämään osoitti se, että ehtoollisella käynti lisääntyi Kaaresuvannossa ja myös lestadiolaisuuteen kuulumattomien pappien johtamissa seurakunnissa herätyksen levitessä.¹⁷ Uskonnollista alkuvoimaista intoa pursuava kansanherätys tempasi mukaansa herännäisyyden kannattajia Pohjois-Suomessa. Pohjois-Norjassa ei aina voitu osoittaa selvää rajaa haugelaisperinteen ja uuden lestadiolaiserätyksen välillä.¹⁸

Uuden uskonnollisen liikehännän myötä tapahtui kuitenkin myös herätyksen kokoneiden ja siitä osattomaksi jääneiden muiden seurakuntalaisten välinen jako. Uskovien seurakunta (ekkesioli) nousi tärkeäksi tekijäksi. Alkuvaiheessa ”kristittyjen kokouksissa” oli käytössä myös julkirippi, mutta aika pian se koettiin ongelmalliseksi. Juhani Raattamaa otti käyttöön niin sanotun avainten vallan, jonka raamattuperustelu löytyi Johanneksen evankeliumin jakeista 20:22–23. Lutherin kirkkopostillan opetus vahvisti uuden käytännön oikeellisuuden. Valtuutus julistaa katuvalla synninpäästö tai oikeus pidättää se tuli nyt ”Pyhän Hengen uudestisyntymien” uskovaisten oikeudeksi. Ensimmäisen kerran henkilökohtaisen synninpäästön ehdoton julistaminen tapahtui kevättalvella 1853 Jellivaaran Markettavaarassa, jossa Juhani Raattamaa piti lähetyuskoulua. Raattamaa julisti absoluution synninhädässä olleelle naiselle, joka koki valtavan sisäisen vapautumisen tunteen. Alkuherätyksestä alkaen lestadiolaisuudessa käsitettiin, että taivasten valtakunnan avaimet kuuluivat ensi sijassa uskoville, ei virkapapeille. Luterilaiseen opetukseen ja kirkolliseen käytäntöön oli toki vanhastaan kuulunut käsitys päästö- ja sideavaimista, joita pappi virkansa puolesta hoiti. Nyt oikeus synninpäästön julistamiseen tai sen pidättämiseen tuli Pyhän Hengen saaneelle uskovien seurakunnalle tai sen yksityiselle edustajalle. Avaimet otettiin sananmukaisesti kansan käyttöön.¹⁹

Juuri synninpäästöavaimen käyttö edisti lestadiolaisen oman uskovien yhteisön muotoutumista.

Käsitys ”maailman suruttomista” erottuvasta uskovien yhteisöstä kuului toki sellaisenaan pietismin perintöön. Suomen herännäisyydessä sen yksi ilmentymä oli körttipuku.²⁰ Lestadiolainen uskovien ekksiola sai kuitenkin juuri avainten valtaa koskevan käytäntönsä takia aivan erityisen merkityksen. Juuri uskovien hengellisen pappouden laajentaminen avaimiin muokkasi lestadiolaisuudesta omaleimaisen ja erityislaatuisen herätysliikkeen. Kun myöhemmin Suomen evankelis-luterilainen kirkko ja papit kokivat lestadiolaisuuden edustavan uskonnollista toiseutta, jännite kilpistyi usein juuri taivaan valtakunnan avaimiin ja siihen kytkeytyvään ekklesiologiaan.²¹

EKSPANSIO

Lestadiolaisuuden voimakas leviäminen tapahtui erityisesti 1870-luvulla ja se jatkui myös seuraavalla vuosikymmenellä. Liike levisi kansanliikkeenä pohjoiskalottialueelta eteläisempään Suomeen ja ylitti valtakuntien rajoja. Ekspansiokautensa jälkeen lestadiolaisuus muodosti melko yhtenäisen alueen pohjoisimmasta Lapista Keski-Pohjanmaalle. Liikkeen merkittävä kannatuspesäke syntyi Keski-Pohjanmaan ruotsinkieliselle rannikkoalueelle. Pohjoisesta eteläisempään Suomeen levittäytyvä uskonliike jakoi kannatuksen evankelisuuden ja herännäisyyden kanssa Etelä-Pohjanmaalla. Liikkeen vaikutus tuntui Satakunnassa, Keski-Suomessa ja Karjalassa ja liike levisi myös Hämeeseen. Varsinais-Suomessa kannatusta syntyi erityisesti Turun seudulle. Herätys saavutti Helsingin jo 1860-luvun lopulla. Etelä-Suomessa liike sai kannattajia erityisesti kaupungeissa, joista se levisi niitä ympäröiviin maaseutupaikoihin. Herätysliikkeen ekspansion ulkopuolelle jäivät Ahvenanmaa, osaksi Uusimaa ja Lounais-Häme. Venäjällä lestadiolaisuus levisi erityisesti Pietariin ja sen ympäristöön. Myös Aunuksen Wytegrassa näkyi lestadiolaisuuden vaikutus. Pietarin maailmankaupungista liike levisi Narvaan ja eräisiin muihin seurakuntiin Itä-Virossa. Tallinnan herätysliike saavutti 1890-luvulla. Ruotsissa lestadiolaisuus ei levinnyt merkittävästi Norrbotenin alueen ulkopuolelle. Poikkeus oli Sommenin alue Smoolannissa, jonne liike levisi Yhdysvalloissa lestadiolaisiksi kääntyneiden paluumuuttajien vä-

lityksellä. Yhdysvalloissa liike jatkoi leviämistään suomalaisten, norjalaisten ja ruotsalaisten siirtolaisten parissa.²²

Voimakkaan lestadiolaisekspansion taustalla ei ollut varsinaista järjestettyä sisälähetystyötä. Leviäminen liittyi henkilökontakteihin sekä työ- ja kauppamatkoihin. Yleinen väestön liikkuvuus, työmatkat ja siirtolaisuus edistivät liikkeen leviämistä. 1860-luvun lopun nälkävuodet ja Yhdysvalloissa sisällissodan jälkeen alkanut nousukausi lisäsivät sekä maan sisäistä muuttoliikettä että Pohjois-Amerikan siirtolaisuutta. Suomessa elinkeinovapauden toteutuminen edisti puolestaan väestön muuttoliikettä.²³ Pekka Raittila onkin luonnehtinut osuvasti 1870-luvun lestadiolaisekspansiota: herätyksen rajapyykkeinä olivat Vesisaari pohjoisessa, Hanko etelässä, Pietarin maailmankaupunki idässä ja Tyynenmeren rannikolla sijaitseva Astorian kaupunki lännessä.²⁴

-
- 13 Raittila 1976a, 26–27, 221–224. Konventikkelilapaatti oli kumottu Norjassa jo vuonna 1842, siis ennen lestadiolaisen herätyksen alkamista. Se kumottiin Ruotsissa vuonna 1858 ja Suomessa uuden kirkkolain myötä vuonna 1869. Miettinen 1942, 11–12; Raittila 1976a, 228–230; Juntunen 1982, 226–227; Lohi 1997a, 37.
 - 14 Laitinen 1985, 23–37, 46–55, 59–64, 74–80, 84–91; Miettinen 1942, 54–126; 1943, 235–260; Raittila 1967 nrot 140, 166, 317, 376, 398, 536; 1976a, 18–24.
 - 15 SS 1903, 83–84; Miettinen 1942, 212–234; Talonen 2007, 113–121.
 - 16 Sivertsen 1955, 45–59; Raittila 1976a, 24; Ojala 2007, 227–232. Erityisesti Norjassa on julkaistu runsaasti Koutokeinon hurmukseen liittyviä kuvauksia ja tutkimuksia. Raittila 1967, 307–309. Hollantilaisen tutkijan N. J. M. Zorgdragerin väitöskirja Koutokeinon tapahtumista ilmestyi 1989. Zorgdrager 1989. Tutkimus on julkaistu myöhemmin myös norjankielisenä. Zorgdrager 1997.
 - 17 Raittila 1976a, 26.
 - 18 Raittila 1976a, 28–30, 120.
 - 19 Miettinen 1942, 235–240, 254–278; Jussila 1953; Leivo 2001; Ojala 2007, 234–235. Vrt. Brännström 1962, 177, 181–222. Laestadiuksen käsitys ripistä, absoluutiosta ja avaimista ks. Juntunen 1982, 166–180.
 - 20 Murtorinne 1992, 131; Salomäki 2010, 40–41.
 - 21 Talonen 1988, 49–50, 139–141; Lohi 1997a, 39–44, 174–176, 187.
 - 22 Raittila 1982a; Talonen 1988, 39–41; 1989, 13–19; Lohi 1997a; Kulla 2004, 37–49; Palola 2010, 13–15. Lestadiolaisuuden tulosta Helsinkiin, ks. Vuollo 1999, 30–38.
 - 23 Raittila 1975, 2; Lohi 1997a; Kinnunen 2004.
 - 24 Raittila 1975, 2.

Leviämiseen liittyi alkuvoimaista uskonnollista dynaamisuutta, mikä merkitsi erilaisten rajojen ylittämistä. Lestadiolaiskspansio ylitti kansallisuus-, kieli- ja kirkkokuntarajat. Venäjällä ja Suomen Karjalassa se tavoitti jopa ortodokseja. Liike sai kannattajia myös muista herätysliikkeistä, kuten heränneistä, evankelisista ja gestriniläisistä. Seppo Lohi toteaa kuitenkin väitöskirjassaan, ettei lestadiolaisuuden etenemistä toisiin herätysliikkeisiin pidä liioitella, sillä yleensä rukoilevaisuus, herännäisyys, renqvistiläisyys ja evankelisuus muodostivat muurin pohjoisen herätysliikkeen ekspansiolle.²⁵

Vaikka lestadiolaisuus ylitti kielirajat, on syytä muistaa, että ensi sijassa pohjoisen herätysliike oli suomenkielisen väestön liike eri leviämisaalueillaan. Ruotsissa liikkeeseen liittyi jonkin verran ruotsinkielistä väestöä, mutta ruotsinkielisen lestadiolaisuuden merkittävimmät alueet muodostuivat Suomen Pohjanmaalle ja jossain määrin Uudellemaalle. Perimätiedon mukaan Pietarin alueella venäläisiä tuli liikkeeseen vuosien 1897–1898 herätyksissä. Norjassa lestadiolaisuus oli aluksi vahvasti saamelaisten ja suomalaisten siirtolaisten, siis kveenien liike, mutta myös norjankielistä väestöä tuli jo alkuherätyksen aikana sen piiriin. Virolaisia lestadiolaisia tunnettiin 1800-luvun lopusta alkaen. Yhdysvalloissa kieliraja alkoi hitaasti ylittyä 1800-luvun lopulla, aluksi Etelä-Dakotan alueella. Englantia puhuva Francis Natanael Prouty (1855–1936) liittyi lestadiolaisuuteen vuonna 1887 ja hänestä tuli myös liikkeen saarnaaja.²⁶

LESTADIOLAISUUDEN KANNATUS 1800-LUVUN LOPUSSA

Seppo Lohi on väitöskirjassaan (1997) selvittänyt liikkeen leviämisen eri paikkakunnilla Suomessa. Hänen mukaansa lestadiolaisia oli koko Suomessa 1899 noin 62 000, mikä merkitsi 2,5 prosenttia koko väestöstä. Useilla paikkakunnilla Lapissa ja Koillis-Pohjanmaalla liike oli väestön suuren enemmistön liike (kartta 2). Suomen eteläisemmissä osissa kannatus oli pienempää. On kuitenkin pantava merkille, että Helsingissä lestadiolaisia oli 1800-luvun lopussa noin 1000 eli peräti 1,3 prosenttia pääkaupungin väkiluvusta.²⁷

Lestadiolaisuuden synty ”pohjolassa” muodosti jo sellaisenaan pohjan liikkeen omalle itseymmär-

rykselle. Levitessään kauas syntysijoiltaan herätys kohtasi muita uskonnollisia virtauksia ja erityisesti Suomessa evankelisluterilaisen valtiokirkon edustajien kritiikin. Lestadiolaisuus muodosti Suomen kirkollisessa maastossa omaleimaisen ja omavaraisen yhteisön. Kuopion hiippakunnan piispana 1885–1897 toimineen Gustaf Johanssonin lestadiolaisuuskritiikki tuli esille piispantarkastuksissa ja erityisesti hänen vuonna 1892 julkaisemassaan teoksessa *Laestadiolaisuus*.²⁸

Leviävä herätys kohtasi erilaisia kulttuureja ja elämäntapoja. Esimerkiksi Norrbottenissa liike oli kosketuksissa uusevankelisuuden (roseniolaisuus) kanssa. Laestadiuksen kuoleman jälkeen liikkeen vanhimmaksi noussut Juhani Raattamaa sai Yhdysvalloista tietoja metodismista ja Pelastusarmeijasta.²⁹

Erilaisten uskonnollisten kulttuurien kohtaamista kuvaa hyvin kahden lestadiolaisaarnaajan vierailu Tukholmassa kesällä 1884. Saarnaajat G. A. Sundström (1848–1921) ja Johan Isak Palohuornainen (1833–1906) olivat Ruotsin pääkaupungissa tutustumassa edellisellä vuosikymmenellä roseniolaisuudesta eriytyneen Svenska Missionsförbundet -järjestön toimintaan. He tapasivat myös liikkeen johtohahmon Paul P. Waldenströmin (1838–1917), jonka mukaan tätä myöhemmin Ruotsin luterilaisesta valtiokirkosta eriytynyttä liikettä on kutsuttu waldenströmiläisyydeksi. Liike oli tullut lestadiolaisille tutuksi jo aikaisemmin Pohjois-Ruotsissa. Saarnaajat Sundström ja Palohuornainen kirjoittivat Raattamaalle 17.6.1884:

25 Lohi 1997a, 658; Kinnunen 2004, 184–189.

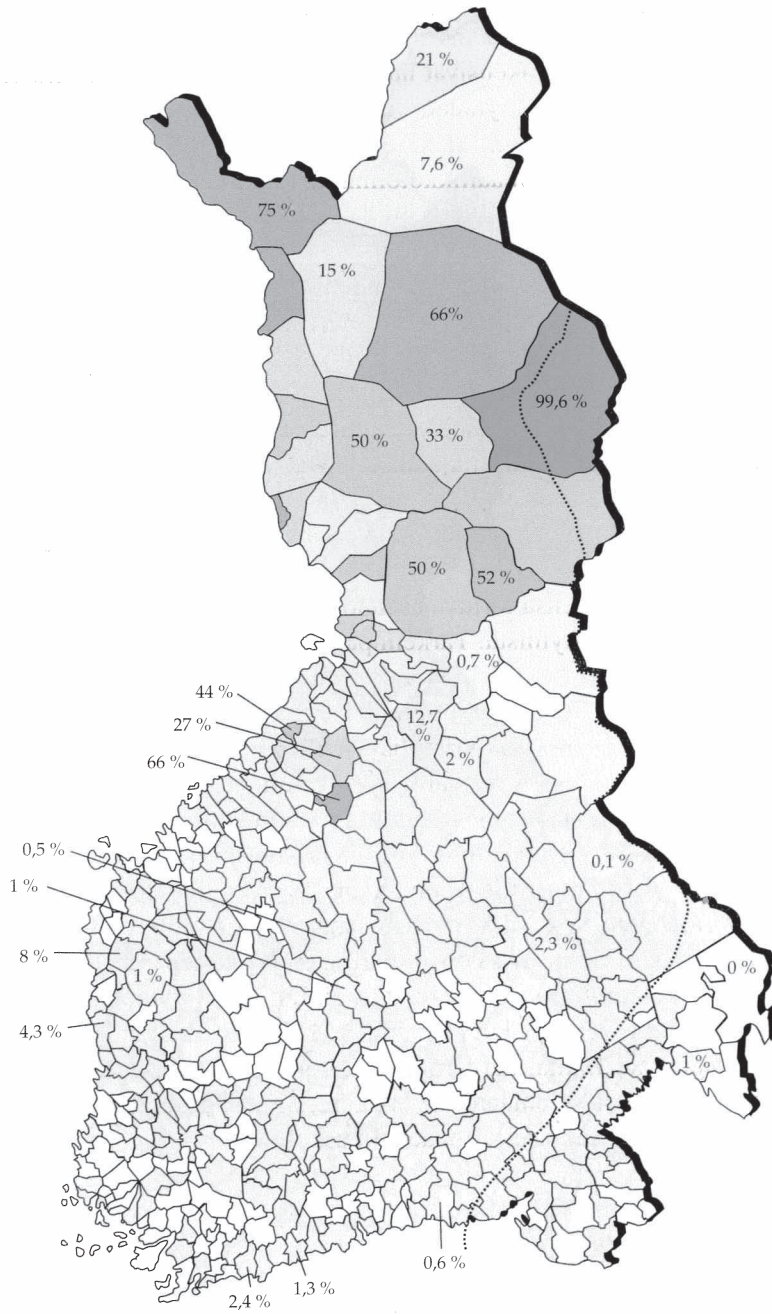
26 Raattamaa 1976 nro 303 (Raittilan kommentti); Brännström 1962, 181; Raittila 1967 nro 381; Talonen 1988, 41; 1989, 13–19, 68, 79–83; Kinnunen 2004, 344; Kulla 2004, 45–47; Seland & Ageland 2008, 24–25; Snellman 2011, 49.

27 Lohi 1997a.

28 Johansson 1892; Raittila 1967, 295–296; Talonen 1988, 48–50; Lohi 1997a; Mustakallio 2009, 113–124, 288–296.

29 Raittila 1976a, 161–192; 1982a, 166–168, 197–199; Lohi 2007, 296–308.

Kartta 2. Lestadiolaisuuden suhteellinen kannatus vuonna 1899. (Lähde: Lohi 1997a, 667.)

Olemme nyt Ruotsin pääkaupungissa tutkimassa Lähetysliiton hengellistä toimintaa. Emmekä voi muuta sanoa, kuin että tämä on Jumalan työtä, siinä määrin kuin te ehkä voitte aavistaa. Rakennusaineita kootaan joka suunnilta kaikella innolla, mutta talon rakentamisen taitoa puuttuu. – Hengen yhteys ei näy niinkään tärkeästi olevan kysymyksessä. Mutta luulemmepa, että ellemme saarnaa Kristuksen kärsimisestä tai Kristuksesta lain täyttäjänä, jos saarnaamme niin, ettei liikutuksia synny, vaan pidäme pitkiä rukouksia ja lakisaaranoja, laulamme, esitämme urkujen ja viulunsoittoa ja uutterasti koristelemme kokoushuoneet kukkasilla ja köynnöksillä, niin silloin varmasti vallitsee hengen yhteys waldenströmiläisten ja meidän kesken. – Olemme saaneet kuulla waldenströmiläisten vanhurskauttamisopin. Paljon täytyy meidän käsityksemme muuttua tullakseen yhdenlaiseksi heidän kanssaan.³⁰

Lestadiolaisuus oli lähtökohtaisesti ennen kaikkea maallikkoliike. Pekka Raittila on vuonna 1967 julkaisemaansa saarnaajamatrikkeliin kerännyt tiedot peräti 569 maallikkosaarnaajasta, joiden saarnatoimi tapahtui tai alkoi 1800-luvulla.³¹ Myöhempi tutkimus on löytänyt vielä lisää saarnaajia.³²

Laestadiuksen jälkeen liikkeessä vaikutti 1800-luvulla ainakin 16 pappia. Heitä olivat muun muassa Aatu Laitinen (1853–1923), K. A. Heikel (1846–1919) ja P. O. Grape (1844–1901). Papiston rooli kansanliikkeeksi muodostuneessa herätyksessä jäi maallikkojen varjoon.³³ Herätysliikkeen naisaktiivien, kuten Raattamaan sihteerin Matilda Fogmanin (1835–1921) toiminta, on saanut erityisesti viime aikojen lestadiolaisuutta koskevassa tutkimuksessa ja keskustelussa julkista huomiota.³⁴

Pohjoisen herätysliikkeen järjestäytyminen alkoi vasta 1880-luvun lopussa. Ensimmäiset rauhan-yhdistykset syntyivät Helsinkiin ja Tornioon vuonna 1888. Vuosisadan loppuun mennessä niitä oli perustettu parisenkymmentä eri puolille Suomea.³⁵ Kaiken kaikkiaan lestadiolaisuudesta oli tullut 1800-luvun loppuun mennessä vahva kansanliike, joka oli varteenotettava tekijä koko suomalaisessa yhteiskunnassa ja Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa.

Lestadiolaisen alkuherätyksen perintöä on ollut uskollisuus (valtio)kirkolle. Tämä asenne on jatkunut 1900-luvun muutoksissa aivan viime aikoihin

asti. Vaikka kirkko on monesti mielletty osaksi esivaltaa, sille on aina jäänyt myös tietty hengellinen tehtävä. Sakramenttiyhteys on perinteisesti ollut se linkki, joka on pitänyt lestadiolaisuuden kirkon sisäisenä liikkeenä.³⁶

HERÄTYSLIIKKEEN HAJAANNUKSET

Laaja ja nopea ekspansio sekä uuden sukupolven nousu herätysliikkeessä loivat pohjaa suurelle hajaannukselle, joka kosketti lestadiolaisuutta 1800- ja 1900-lukujen taitteessa. Hajaantumiskehitys alkoi 1800-luvun lopussa Pohjois-Amerikassa ja jatkui 1900-luvulla. Uudelta saarnaajapolvelta puuttui välitön kosketus pohjoiskalotin alkuherätykseen, minkä seurauksena Juhani Raattamaa alkoi 1870-luvulta alkaen korostaa herätyksen pohjoista lähtökohtaa.³⁷ Raattamaan mukaan Kristuksen opin puhtaus oli Lapissa,³⁸ ja hän alkoi yhä enemmän painottaa Lapin hengellisten vanhinten eli esikoisten roolia alkuherätyksen perinnön vaalijoina.³⁹

Lestadiolaisen herätyksen ”pohjoinen” maantieteellinen lokalisointi liittyi ilmeiseen huoleen alkuherätyksen perinnön jatkuvuudesta. Raattamaa ei kuitenkaan määritellyt seurakuntakäsitystään eksklusiiviseksi. Tässä suhteessa hänen kirjeissään ja kirjoituksissaan näkyi koko ajan selvä ambivalenssi.⁴⁰ Alkuherätyksen perinnön vaalijoiksi ilmoittautuneiden Ruotsin Lapin saarnaajien ja Tornionlaakson itäisen siiven välinen jännitys tuli julkisesti näkyviin jo 1900, jolloin Svappavaaran kylässä pidettiin samanaikaisesti kahdet seurat. Niin sanottujen länsiläisten (esikoislestadiolaiset) kannatus Ruotsissa rajoittui kuitenkin Jellivaaran, Jukkasjärven, Vittangin ja Jokkmokin seurakuntiin sekä eräisiin muihin paikkakuntiin. Eriytyneen osaryhmän kiistaton johtohahmo oli saarnaaja Joonas Purnu (1829–1902). Esikoislestadiolaisten itsenäisen toiminta alkoi Etelä-Suomessa Ruotsin Lapin ”vanhinten” 1902 tekemän saarnamatkan jälkeen. Suunta sai kannatusta useissa Etelä-Suomen kaupungeissa, erityisesti Lahdessa. Alkuvaiheessaan vahvasti askeettis-rigorigista perinnettä painottanut esikoislestadiolaisuus oli varsin suljettu yhteisö, kunnes se toisen maailmansodan jälkeen avartui.⁴¹

Ruotsin Lapin esikoiskiistojen lisäksi herätysliikkeessä oli jännitystä suhteessa alkuherätyksen

pietistiseen perintöön. Kittilästä liikkeelle lähtenyt uusiheräys koki alkuherätyksen perinnön väljähtyneen. Monet kokivat Laestadiuksen pietistisen uskonperinnön jääneen yksipuolisen evankeliumin julistuksen ja tähän liittyneen seurakuntamuodotuksen varjoon. Liikkeen uskonnollisessa elämässä nähtiin väljähtymisen merkkejä ja alkuherätyksen palavuuden ajateltiin sammuneen.⁴² Näkemys ei ollut vailla todellisuuspohjaa. Laestadiuksen ensimmäisen tieteellisyyttä tavoitelleen elämäkerran kirjoittaja, ruotsalainen kirkkoherra J. A. Englund kiinnitti vuonna 1876 ulkopuolisen tarkkailijana huomiota siihen, että tuon ajan lestadiolaisuudessa oli havaittavissa kaksi päävirtausta, joista toisessa (uuslestadiolaisuudessa) ei enää välttämättä pidetty tarpeellisena selvittää viranomaisten kanssa julkisia rikoksia, jotka uskovien seurakunta oli saarnannut anteeksi.⁴³ Vaikka Englund olisi yleistänytkin asioita tai liioitellut, on otettava huomioon, että hän oli herätysliikkeen ulkopuolinen tarkkailija. Tulevan tutkimuksen haasteeksi jääkin selvittää oliko todella ero alkuherätykseen kuuluneen väärintekojen julkisen ilmoittamisen ja Englundin 1870-luvun lestadiolaisyhteisössä havaitseman väljähtäneen käytännön välillä. On mahdollista, että syntien anteeksijulistaminen ”kattoja ja seiniä myöten” sisälsi antinomismien siemeniä, vaikka on muistettava, että lain ja evankeliumin suhde on kautta aikojen ollut vaikeasti sanoitettava dogmaattinen kysymys lestadiolaisuudessa.

Kittilän saarnaajaveljesten, Pietari Hanhivaaran (Hanhi-Pieti, 1833–1926) ja Fredrik Paksuniemen (1840–1921) tahdittama uusiheräys halusi tietoisesti palata liikkeen alkuaikojen armonjärjestystä ja ”sydämen särkymistä” koskevaan opetukseen. Opetus johti alussa myös yksipuoliseen kokemukskristillisyyteen, jopa suoranaiseen spiritualismiin. Uudenheräyksen vaatimuksiin yhdyttiin varsinkin Itä-Lapissa ja joissakin Oulusta etelään sijainneissa lestadiolaisyhteisöissä. Etelä-Suomessa uusiheräys sai merkittävän aseman. Uudenheräyksen avoin suhtautuminen muuhun herätyskristillisyyteen ja kiinnostus pakanalähetystyötä kohtaan johti yhteistyöhön Suomen Lähetysseuran kanssa.⁴⁴ Uuden liikehännän lieveilmiönä syntyi Koillis-Viron lestadiolaisuudessa 1898 niin sanottu narvalaisuus, jo-

ka oli tyypillinen hurmosliike. Helsingin narvalaiset olivat sittemmin eräänlainen väylä, kun helluntailiike saapui Suomeen vuonna 1911.⁴⁵

Pohjois-Ruotsin lestadiolaisuuden yksi voimakas oli 1800-luvun loppupuolella saarnaaja August Lundbergin (1863–1930) johtama Lanna-vaaran lähetysskoulu. Lundbergin ja idän puolen saarnaajien rajankäynti lännen esikoisvanhimpiin merkitsi vanhoillislestadiolaisuuden eriytymistä Tornionlaakossa. Eri puolilla Suomea vanhoillislestadiolaisuuteen jäivät ne, jotka eivät ottaneet vastaan uudenheräyksen vaatimusta tai Lapin esikoisvanhinten auktoriteettia. Vanhoillislestadiolaisuus jäi lopulta hajaannuksessa suurimmaksi suunnaksi. Kannatusalueet ulottuivat Tornionlaakosta Keski- ja Etelä-Suomeen, Savoon ja Karjalaan. Merkittävimmiksi alueiksi muodostuivat Pohjois-Pohjanmaa ja Etelä-Lappi. Ryhmä organisoitui vuoden 1905 suurlakon jälkeen. Alkuna organisaatiolle oli Ouluun vuonna 1906 perustettu Lähetystoimen päätoimisto. Paikallisten rauhanyhdistysten muodostama Suomen Rauhanyhdistysten keskusyhdistys (SRK) aloitti toimintansa vuonna 1917. Niin

-
- 30 Edqvist 1927, 43–46; Raittila 1967 nrot 336 ja 488; 1976a, 169–171; Lohi 2007, 308–315. Svenska Missionsförbundet -järjestöstä ja waldenströmiläisyydestä Kjellberg 1994, 250–274. Sundströmin ja Palohuornaisen kirjeen teksti on Edqvistin mukaan.
- 31 Raittila 1967 nrot 1–569. Norjan lestadiolaissaarnaajien matrikkeli 1850–2000 Kristiansen 2004.
- 32 Lohi 1997a; Kinnunen 2004.
- 33 Brännström 1962, 227–231; Raittila 1967 nrot 583, 591, 614; 1976a, 208–209; Lohi 1997a, 664.
- 34 Raittila 1967 nro 582; Lohi 1997b, 119–120; Kristiansen 2011, 232–236; Snellman 2011, 15.
- 35 Talonen 1988, 41; Lohi 1997a, 657, 669; Palola 2010, 20–21.
- 36 Raittila 1976b; Talonen 1988, 46, 91–93.
- 37 Raittila 1975, 2; 1984, 191.
- 38 Raattamaa 1976 nrot 57, 59–60.
- 39 Raittila 1984, 191–192; Talonen 1993, 18–19.
- 40 Raattamaa 1976 esim. nrot 104, 119.
- 41 Laitinen 1985, 81–83; Raittila 1967 nro 386; 1984; Talonen 1988, 42–43; 1993; Lohi 2007, 248–274.
- 42 Talonen 1988, 42; Lohi 2007, 368–376.
- 43 Englund 1908, 142; Raittila 1967, 281.
- 44 Laitinen 1985, 103–109; Raittila 1967 nrot 74, 335; Talonen 1988, 42; Lohi 2007, 337–393.
- 45 Talonen 1989, 22–26; Kinnunen 2004, 206–215; Lohi 2007, 393–397.
- 46 Talonen 1988, 43, 138–139; Palola 2010, 38–50, 122–129.

sanotut suuret seurat aloitettiin vuonna 1906.⁴⁶ Suunta painotti vapaan ja avaran evankeliumin julistusta sekä uskovien yhteisön erityisluonnetta. Seurakuntakäsitys muodostui yhä enemmän eksklusiiviseksi erityisesti vuoden 1911 tuloksettomana päättyneen lestadiolaisryhmien sovintokokouksen jälkeen. Kokkolan vuosikokouksessa todettiinkin samana vuonna täysin avoimesti, ettei muista uskonsuunnista löydy uudestisyntyneitä ihmisiä.⁴⁷

1910-luvulta alkaen alkoi Pohjois-Norjan Lyngenin alueen lestadiolaisuus yhä selvemmin eriytyä muusta herätysliikkeen perinteestä. Hengellinen patriarkkahahmo Erik Johnsen (1844–1941) vaikutti alueen lestadiolaisuuden uskonnollisen mentaliteetin ja dogmatiikan kehittymiseen. Lyngenin suunta seuraa toisaalta vahvasti lestadiolaista perinnettä, toisaalta korostaa Lutherin ja tunnustuksen merkitystä eri tavalla kuin herätysliikkeen muut kansanliikeryhmät. Oppi kasteessa tapahtuvasta uudestisyntymisestä on perinteisesti ollut tärkeä dogmaattinen tavaramerkki näiden ”Luterus-lestadiolaisten” piirissä.⁴⁸

Lestadiolaisuuden suuri hajaannus kosketti liikkeen kannattajia eri maissa. Yhdysvaltojen lestadiolaisuuden vapaakirkollinen lähtökohta teki pohjoismaisista valtiokirkkoista siirtyneen herätysliikkeen alusta alkaen alttiiksi skismaattisuudelle. Hajaantumiskehitys jatkui 1900-luvulla. Se on johtanut aika ajoin suuressa hajaannuksessa syntyneiden osaryhmien jakautumisiin ja uusiin lestadiolaisjärjestöihin tai Yhdysvaltojen oloissa pieniin kirkkokuntiin.

Vanhoillislestadiolaisuuden hajaantuminen alkoi Yhdysvalloista. Saarnaaja Johan Pollarin (1865–1945) johtama äärievankelinen ryhmä eriytyi omaksi suunnakseen 1920-luvun alussa. Sen kannatus ei ulottunut pohjoismaihin. Ryhmä on myöhemmin osoittautunut skismaattiseksi ja jakautunut sisäisesti. Amerikkalaisessa lestadiolaisuudessa oli jännitystä myös suhtautumisessa niin sanottuihin suuriin seuroihin, joita Suomen mallin mukaan oli ryhdytty pitämään 1908. Osa esikoislestadiolaisista (Lannavaaran esikoiset) oli näissä seuroissa liittynyt uskon yhteyteen vanhoillislestadiolaisten kanssa. Pohjois-Amerikan vanhoillislestadiolaisten voimahahmo, pastori A. L. Heideman (1862–1928) ei tätä sovintoa hyväksynyt. Suomen SRK piti heidemani-

laisuutta sisarjärjestönään. Jako heidemaniilaisten ja niin sanottujen suurseuralaisten kesken oli pitkä prosessi, mutta se sai konkreettisen ilmentymän jälkimmäisten perustettua amerikansuomalaisen apostolis-luterilaisen kirkkokunnan vuonna 1928.⁴⁹

Atlantin takainen hajaannus levisi Suomeen 1930-luvun alussa, kun eräät suomalaiset vanhoillislestadiolaiset puhujat lähtivät kirkkokunnan kutsumana saarnamatkalle Yhdysvaltoihin. SRK ei tätä hyväksynyt, koska se piti oikean seurakunnan edustajana heidemaniilaisia. Keskusjärjestön näkökulmasta amerikkalaisen ”eriseurun” tukeminen oli toimintaa ”yhteistä rakkautta” vastaan. Amerikan matkan puoltajat puolestaan vetosivat Uudessa testamentissa ilmoitettuun lähetyskäskeyn. Skisma johti avoimeen hajaannukseen ja Rauhan Sanan ryhmän eli pikkuesikoisuuden syntyyn vuonna 1934. Rauhan Sanan ryhmän kannattajiksi lukeutuiivat pohjoiskalotin vanhoillislestadiolaisten enemmistö, lähes kokonaisuudessaan Tornionlaakso sekä ruotsinkielisen Pohjanmaan lestadiolaisten valtaosa. Varsinaista hajaantumista tapahtui eräissä Keski- ja Etelä-Pohjanmaan suomenkielisissä lestadiolaisyhteisöissä ja monissa kaupungeissa.⁵⁰

Rauhan Sanan ryhmän ja SRK-vanhoillisuuden ero oli ensi sijassa alueellinen. Tornionlaaksossa oli rajan molemmin puolin jo ennen Pohjois-Amerikan kiistan aktualisoitumista tapahtunut alueellista eriytymistä SRK-vanhoillisuuden Oulu-johtoisesta organisaatiosta. Pohjanmaan ruotsinkielisen lestadiolaisuuden kehitykseen vaikutti kieliraja.⁵¹ Tilanetta hämmensi Pohjois-Ruotsissa lisäksi saarnaaja Toivo Korpelan ympärille syntynyt hurmosliike, niin sanottu korpelalaisuus, joka on saanut pitkäkestoista julkisuutta.⁵²

SRK-vanhoillisuudessa oli Ruotsissa 1950-luvulla hajaantumista. Selkokielineen dogmaattinen välienselvittely tapahtui liikkeessä laajemmin vuosina 1960–1961. Jännite lisääntyneen papiston vaikutuksen ja maallikkolinjan kesken kulminoitui kiistaan sakramenteista, eksklusiivisesta seurakuntakäsityksestä ja suhtautumisesta Suomen Lähetysseuran harjoittamaan pakanalähetystyöhön. Kiistan seurauksena oli papiston enemmistön joutuminen kansanliikkeen ulkopuolelle sekä SRK-vanhoillisuuden muuttuminen entistä enemmän

maallikkojohtoiseksi liikkeeksi. Niin sanottu lestadialainen pappislinja, Elämän Sanan ryhmä on nyttemmin menettänyt toiminnallisen merkityksensä. Ryhmällä oli kuitenkin erityisesti 1960–1980-luvulla merkittäväkin rooli Oulun hiippakunnan seurakuntaelämässä. Oulun piispoina vaikuttivat 1960- ja 1970-luvulla juuri elämänsanalaiataustaiset L. P. Tapaninen (piispana 1963–1965) ja Hannes Leinonen (piispana 1965–1979). Kenttäpiispana 1970-luvulla toimineen Yrjö Massan uskonnollinen lähtökanta oli niin ikään elämänsanalaisuus. Vailla merkitystä ei ollut sekään, että 1949 perustettu Lestadiolaisten ylioppilaskoti (Lestis) Helsingissä jäi aikoinaan pappislinjan haltuun.⁵³

SRK-vanhoillisuuden kehitys pappislinjan hajaantumisen jälkeen johti tiukentuneeseen eksklusivismiin. Uskovien liikkumatila ehdonvallan asioissa ja tapakulttuurissa kapeutui. Spiritualismi lisääntyi 1970-luvulla. Viime vuosina jatkuvasti mediassa, erityisesti sosiaalisen median keskustelupalstoilla esillä olleet hoitokokoukset olivat tämän kehitysvaiheen yksi ilmentymä. Uusi vaihe, eräänlainen liennytyt SRK-vanhoillisuudessa alkoi vuonna 1980 samanaikaisesti kun liikkeen luottamusta nauttinut, korkeakirkollinen körttiperinteestä noussut Olavi Rimpiläinen tuli Oulun piispaksi. 1970-luku hajotti kuitenkin liikkettä. Yhdysvalloissa heidemanilaisuus jakautui vuonna 1972 SRK-vanhoillisuudelle uskolliseen ryhmään ja sitä suljetummaksi osoitautuneeseen Törölään ryhmään. Suomessa SRK-vanhoillisuuden oppositio perusti Vanhoillislestadiolaisen rauhanyhdistyksen 1977. Tämän rovasti Paavo Sillanpään mukaan nimetty sillanpääläisyys on nyttemmin menettänyt merkityksensä lestadialaisena osarymänä. 2000-luvulla on SRK-vanhoillisuudessa käyty voimakasta keskustelua liikkeen kipupisteinä pidetyistä asioista, mutta mitään varsinaista hajaantumista perinteisessä mielessä ei liikkeessä ole tapahtunut.⁵⁴

Lestadiolaisen uudenherätyksen piirissä esiintyi lyhytaikainen jakautuma 1938–1940. Kiistassa oli kysymys siitä, miten tiivistä yhteistyötä Suomen Lähetysseuran kanssa oli syytä harjoittaa. 1950-luvulla uudenherätyksen valtauomasta irtautui niin sanottu Kolkuttajan ryhmä, mutta muuten kansankirkollistunut uusieräys on onnistunut säilyttämään varsin

pitkälle yhtenäisyytensä. Esikoislestadiolaisuudessa tapahtui jakautumista 1960-luvun puolivälissä vanhan esikoisperinteen ja avaramman ajattelun kesken. Oppositiota edustanut niin sanottu Ensinsyntyneet seurakunta Ruotsin Lapinmaalla, jota saarnaaja Levi Älvgrenin mukaan on sanottu leviäläisyydeksi. Senkin piirissä on ollut omat skismansa, mutta ryhmä jatkaa edelleen toimintaansa pääsuunnan ohella.⁵⁵

Lestadiolaisuuden 1800-luvun lopusta alkaneen hajaantumiskehityksen tuloksena tapahtunut liikkeen pirstoutuminen on värittänyt pohjoisen herätysliikkeen julkisuuskuvaa. Se on jättänyt varjoonsa liikkeen eri osaryhmien spiritualiteetin. Kiintoisaa on toisaalta huomata se, että hajaannuksissa avainvaikuttajilla ja merkittävillä julistajilla on ollut niin vahva rooli, että monet ryhmät ovat saaneet nimensä jonkin kyseisen henkilön mukaan. Vuonna 2001 esitin, että lestadialaisuuden osaryhmiä on kaikkiaan 18, kun kriteerinä on vähintään kahdenkymmenen kannattajan joukko.⁵⁶

LESTADIOLAIKUUDEN MONET KASVOT

Onko lestadialaisuuden eri ryhmien kesken yritetty sovintoa? Yhdysvalloissa saatiin ensimmäisten hajaannusten aiheuttama repeämä korjattua vuonna 1893, mutta tästä ei tullut pitkäaikaista. Edellä viittasin jo siihen, että niin sanottujen Pohjois-Amerikan suurten seurojen alettua vuonna 1908, osa esikoislestadiolaista liittyi tähän suurseuralaiseen ryhmään.

47 Talonen 1988, 47, 139; 2001, 13; Lohi 2007, 457–482.

48 Sivertsen 1955, 233–234; Talonen 2001, 13–14; Kristiansen 2004, 83–85; Kulla 2004, 95–99; Lohi 2007, 505–508; Olsen 2008.

49 Talonen 2001, 14–15; Kulla 2004, 54–65; Lohi 2007, 488–499, 508.

50 Vuollo 1999, 133–141; Talonen 2001, 14–15; Kulla 2004, 76; Palola 2010, 282–299.

51 Raittila 1982b; Talonen 2001, 15; Lohi 2007, 499–505; Snellman 2011, 49–50.

52 Talonen 2001, 15; Lohi 2007, 509.

53 Ruokanen 1980, 31–34, 57–67; Talonen 2001, 16; Palola 2011, 392–467.

54 Ruokanen 1980, 7–10, 111–141; Talonen 2001, 16; Alatalo 2007, 39–122; Hulkko 2011, 36–45.

55 Talonen 2001, 17–18.

56 Talonen 2001.

Merkittävä sovintokokous oli Oulussa vuonna 1911. Suuren hajaannuksen tuloksena syntyneet osaryhmät, siis vanhoillislestadiolaiset, uusheränneet ja esikoiset eivät kuitenkaan päässeet sovintoon. Lestadiolaisryhmien sovinnosta keskusteltiin Astoriasa pastori Waino Havaksen Yhdysvaltojen vierailun yhteydessä vuonna 1926, mutta hanke ei johtanut tuloksiin. Uudenheräyksen piirissä 1930-luvun lopussa vallinnut skisma saatiin korjattua, kuten jo totesin.⁵⁷ Epäilemättä monien tavallisten lestadiolaisten tuntoja kuvasi se esitys, jonka SRK-vanhoillisuuden ulkopuolelle vuonna 1934 joutunut karismaattinen saarnaaja Pauli Rantala (1862–1936) teki *Rauhan Sana* -lehdessä vuonna 1936 vähän ennen kuolemaansa. Hän toivoi, että lestadiolaiset ryhmät voisivat vielä kerran kokoontua yhteen neuvottelemaan ja että

– – kaikista ryhmistä kokoontuisi sellaisia, joilla kysymyksessä ainoastaan oman kuolemattoman sielun autuus, Jumalan kunnia ja muittenkin köyhäin lasten tarve, eivätkä jalot lahjat, ei kunnia eikä tavara, vaan kuolemattoman sielun iankaikkinen autuus.⁵⁸

SRK-vanhoillisuuden ja Rauhan Sanan ryhmän kesken saatiinkin aikaan lyhytaikainen sovinto vuosina 1945–1946, mutta se raukesi melko pian. Ainoa merkittävä kahden lestadiolaisryhmän välinen pysyvä sovinto on Euroopassa tapahtunut vain Neuvosto-Venäjällä vuonna 1924, jolloin bolševikkivalankumouksen jälkeisessä tilanteessa Leningradin alueen uusheränneet ja vanhoillislestadiolaiset päätyivät pitkäkestoiseen sovintoon. Kommunismin vuosien läpi Neuvostoliiton alueella säilynyt lestadiolaisuus, joka 1990-luvun alussa liittyi työyhteyteen SRK-vanhoillisuuden kanssa, on tämän Venäjän vanhan lestadiolaisherätyksen jatkumoa.⁵⁹

Hajaannukset ja lestadiolaisuuden eri osaryhmät oikeuttavat puhumaan pohjoisen kristillisyyden moni-ilmeisyydestä, jota ei välttämättä pysty mittaamaan yksiulotteisesti. Itse asiassa monet teologiset sanoitukset ja uskonnolliset mentaliteetit kulkevat liikkeen eri osaryhmien läpi, ei aina ja välttämättä osaryhmän rajojen mukaan. Lestadiolaisryhmien uskonnollisissa käytänteissä, perinteissä ja dogmatiikassa näkyy modernin luterilaisuuden

kirjo. Alkuherätyksen lukijaispietismin ja herrnhutilaisuuden perinteen pohjalta kasvoi omalakinen herätysliike, joka piti myös Lutheria oppi-isänään. Tämän pohjalle rakentuneen herätysliikkeen vaiheista voimme löytää spiritualismia (uudenheräyksen alkuvaihe, narvalaisuus, pollarilaisuus, 1970-luvun SRK-vanhoillisuus), tunnustuksellista luterilaisuutta (Lyngenin suunta, Elämän sanan ryhmän tunnustukselliset, osittain Rauhan sanan ryhmän papisto), jopa kansankirkollista liberalismia (yksittäisiä vaikuttajia eri lestadiolaisryhmissä, erityisesti Elämän Sanan ryhmässä ja 2000-luvun SRK-vanhoillisuuden niin sanotuissa uudistajissa). Pekka Raittila julkaisi väitöksensä jälkeen marraskuussa 1976 *Helsingin Sanomissa* artikkelin ”Lestadiolaisuuden monet kasvot”. Tänä päivänä kansainvälistynyt pohjoiskalottialueella syntynyt herätysliike on vielä moni-ilmeisempi kuin 1970-luvulla. Taulukossa 1 on esitetty lestadiolaisuuden seitsemän suurinta ryhmää vuonna 2012. Kuvio 1 puolestaan havainnollistaa lestadiolaisuuden hajaannuksia.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Sanoma- ja aikakauslehdet

<i>Helsingin Sanomat</i>	1976
<i>Liitto</i>	1975
<i>Maitojyvä</i>	1953
RS <i>Rauhan Sana</i>	1936
SK <i>Suomen Kuvalehti</i>	2011
SS <i>Sanomia Siionista</i>	1903
HÄ <i>Huutavan Ääni</i>	1936

Painetut lähteet

EDQUIST, CARL

1927 *Huutavan äänen maassa*. Suomennos. Porvoo: WSOY.
HULKKO, KUSTAA

2011 ”Tehkää parannus!” SK 25–26 / 23.6.2011, 36–45.

JOHANSSON, GUSTAF

1892 *Laestadiolaisuus*. Kuopio: O.W. Backman.

KAUTTO, MIA & RATILAINEN, HANNA (TOIM.)

2012 *Löysin Jumalan valtakunnan*. Oulu: SRK.

Taulukko 1. Lestadiolaisuuden seitsemän ryhmää vuonna 2012. Suluissa oleva kannatusarvio koskee kyseisen ryhmän kannatusta Suomessa.⁶⁰

<i>Ryhmä</i>	<i>Merkittävät kannatusalueet</i>	<i>Lehdet</i>	<i>Kannatusarvio</i>
SRK-vanhoillisuus	Suomi, Ruotsi, Norja, Venäjä, Viro, Saksa, USA, Kanada, Togo, Kenia, Gambia, Ghana, Ecuador	Päivämies Siionin Lähetyslehti Siionin Kevät Voice of Zion Siioni Misjonileht Sijonin Ljähetslehti Journal de Mission de Sion La Trompeta de Zion	100 000 (90 000)
Esikoislestadiolaisuus	Suomi, Ruotsi, Norja, USA, [Venäjä, Latvia]	Rauhan Side	25 000 (10 000)
Rauhan Sanan ryhmä	Suomi, Ruotsi, Norja, USA, [Nigeria, Guatemala, Ghana, Intia]	Rauhan Sana Sions Missionstidning Sions Blad Christian Monthly Where He Leads... Lighthouse	20 000 (7000)
Lyngenin suunta (eri virtaukset yhdessä)	Norja	Under Vandringen	8000
Töröläläiset	USA	Greetings of Peace	5000 (-)
Pollarilaiset (Independent Apostolic Lutheran Church)	USA	Newsletter	3000 (-)
Uusiheräys	Suomi	Lähetäjä	3000 (3000)

57 Talonen 2001, 17–19.

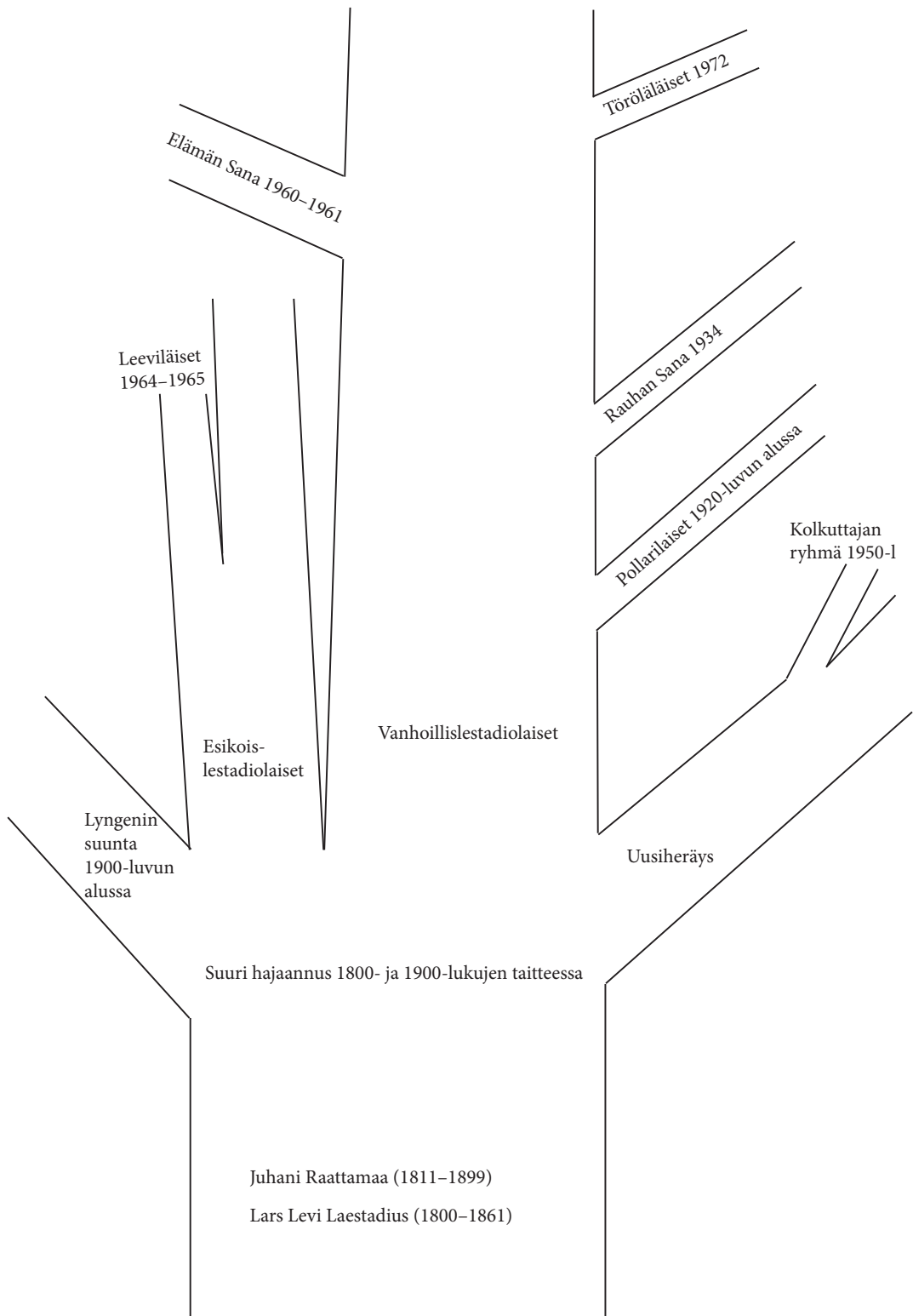
58 RS 4 / 1936, 100–102; HÄ 5 / 1936, 72–73; Talonen 2001, 19.

59 Talonen 2001, 19–20; Kinnunen 2004, 347–350; Kulla 2004, 80–82.

60 Kautto & Ratilainen 2012; Talonen 2001, 24; Snellman 2011, 50–51. Kyseessä on päivitetty versio vuonna 2001 esittämästäni taulusta, johon olen saanut informaatiota ja palautetta erityisesti Seppo Leivolta, Ari-Pekka Palolta, Mauri Kinnuselta ja Marko Niskaselta. Pollarilai-

suudesta taulussa on esillä vain yksi osaryhmä, mutta Lyngenin suunnan virtaukset olen laskenut yhteen. Kannattajien lukumäärän arvioinnissa lienee eniten suurpiirteisyyttä Rauhan sanan ryhmän kohdalla, koska Yhdysvaltojen apostolis-luterilaisen kirkon lähetyskentillä lestadiolainen identiteetti saattaa olla melko ohut. Intiaa en ole ottanut huomioon lainkaan kannattajakunnan arvioinnissa. Lehdistön osalta ei ole otettu huomioon kerran vuodessa ilmestyviä julkaisuja eikä Yhdysvaltojen apostolis-luterilaisen kirkon paikallisseurakuntien lehtiä.

Kuvio 1. Lestadiolaisuuden hajaannukset. Kuviossa ei ole esitetty Lyngenin suunnan ja pollarilaisuuden piirissä esiintyneitä jakoja.

- LAESTADIUS, LARS LEVI
1996–1998 *Saarnat I–II*. Lahti: Esikoislestadiolaiset r.y.
- 2006 *Huutavan ääni korvessa*. Vuosina 1852–1854. Alkuperäinen julkaisu: Tidskriften i Öknen. Lahti: Esikoislestadiolaiset r.y.
- LAITINEN, AATU
1985 *Muistoja Lapin kristillisyydestä*. Toim. Pekka Raittila. Oulu: Lestadiolaisten Lähetysyhdistysten Keskusliitto & Lähetysyhdistys Rauhan Sana.
- RAATTAMAA, JUHANI
1976 *Kirjeet ja kirjoitukset*. Täydennetty laitos. Toim. Pekka Raittila. Helsinki: Akateeminen kustannusliike.
- SALOMIES, ILMARI
1936 *Jumalan tulet*. 2. täydennetty painos. Porvoo: WSOY.
- Kirjallisuus
- ALATALO, JANI
2007 *Kohti avoimuutta: Vanhoillislestadiolaisuuden käsittely julkisuudessa ja vanhoillislestadiolaisuuden suhtautuminen julkisuuteen Suomessa vuosina 1976–1984*. Hamina: Omakustanne.
- JUNTUNEN, HANNU
1982 *Lars Levi Laestadiusen käsitys kirkosta*. Diss. Suomalaisen Teologisen kirjallisuuseuran julkaisuja 132. Helsinki.
- JUSSILA, O.H.
1953 ”Vangeille vapautusta – sidotuille päästöä: Satavuotismuisto”. *Maitojyvä*, 3–8.
- BRÄNNSTRÖM, OLAUS
1962 *Den laestadianska själavårdstraditionen i Sverige under 1800-talet*. Diss. Uppsala. Uppsala: Gleerups.
- KINNUNEN, MAURI
2004 *Herätysliike kahden kulttuurin rajalla: Lestadiolaisuus Karjalassa 1870–1939*. Jyväskylä Studies in Humanities 19. Diss. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- KJELLBERG, KNUT
1994 *Folkväckelse i Sverige under 1800-talet: Uppkomst och genombrott*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- KRISTIANSEN, ROALD E.
2001 ”’Ved nordens nordlige ende’: Om læstadianske tolkning av rom og tid”. *Fortidsforståelser*. Red. Trond Thuen. Kulturstudier 18. Kristianstad: Høyskoleforlaget, 161–190.
- 2004 *Preliminær matrikkel over læstadianske predikanter i Norge 1850–2000*. Tromsø: Universitetet i Tromsø: Institutt for Religionsvitenskap.
- 2011 ”Pionerkvinner i læstadianismen”. *Hun våget å gå foran: Ingrid Bjerkås og kvinners prestetjeneste i Norge*. Red. Bjørg Kersti Myren & Hanne Steenvaag. Oslo: Verbum, 225–241.
- KULLA, CARL A.
2004 *The Journey of an Immigrant Awakening Movement in America: A Brief History of Laestadianism and the Apostolic Lutheran Church*. Brush Prairie, WA: Author.
- LEIVO, SEPPO
2001 ”Jeesuksen nimessä ja veressä: Synninpäästön käytön otto lestadiolaisuudessa”. *Lestadiolaisuuden monet kasvot*. Iustitia 14. Toim. Jouko Talonen & Ilpo Harjutsalo. Helsinki: Suomen teologinen instituutti, 103–121.
- LOHI, SEPPO
1997a *Pohjolan kristillisuus: Lestadiolaisuuden leviäminen Suomessa 1870–1899*. Diss. Oulu: Suomen Rauhan-yhdistysten Keskusyhdistys.
- 1997b ”Nainen lestadiolaisuudessa 1800-luvun Suomessa”. *Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran vuosikirja 1996*. Helsinki, 111–128.
- 2007 *Lestadiolaisuuden suuri hajaannus ja sen taustat*. Oulu: Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys.
- OLSEN, TORJER A.
2008 *Kall, skaperordning og makt: En analyse av kjønn i lyngelæstadianismen*. Diss. Tromsø: Universitetet i Tromsø, Det samfunnsvitenskapelige fakultet.
- PALOLA, ARI-PEKKA
2010 *Kahden kuoren suojassa: Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistyksen historia 1. (1906–1945/1946)*. Oulu: Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys.
- 2011 *Evankeliumin työ laajenee: Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistyksen historia 2. (1945–1961)*. Oulu: Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys.
- OJALA, JORMA
2007 *Lars Levi Laestadius: Tiedemies ja pappi*. [Turku]: Ideanova.
- OUTAKOSKI, NILLA
1991 *Lars Levi Laestadiusen saarnojen maahiskuva*. Diss. Scripta Historica XVII. Oulu: Oulun Historiaseura.
- SELAND, BJØRG & AAGEDAL, OLAF
2008 *Vekkelsesvind: Den norske vekkingskristendomen*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- MIETTINEN, MARTTI E.
1942 *Lestadiolainen heräysliike I: Perustajan aika*. Diss. Helsinki: Otava.

- 1943 *Pohjoisen Tornionlaakson oloista lestadiolaisen heräysliikkeen syntyaikoina*. Pohjois-Pohjanmaan maakuntaliiton julkaisuja 1. Oulu.
- MURTORINNE, EINO
- 1992 *Suomen kirkon historia 3: Autonomian kausi 1809–1899*. Porvoo & Helsinki & Juva: WSOY.
- MUSTAKALLIO, HANNU
- 2009 *Pohjoinen hiippakunta: Kuopion–Oulun hiippakunnan historia 1850–1939*. Helsinki: Kirjapaja.
- RAITTI, PEKKA
- 1967 *Lestadiolaisuuden matrikkeli ja bibliografia*. Suomen Kirkkohistoriallisen seurain toimituksia 74. Helsinki.
- 1975 ”Lestadiolaisuus historiallisena ilmiönä”. *Liitto* 26.2.1975.
- 1976a *Lestadiolaisuus 1860-luvulla*. Diss. Helsinki: Akateeminen Kustannusliike.
- 1976b ”Lestadiolaisuuden monet kasvot”. *Helsingin Sanomat* 6.11.1976.
- 1982a *Lestadiolaisuus Pohjois-Amerikassa vuoteen 1885*. Suomen Kirkkohistoriallisen seurain toimituksia 121. Helsinki.
- 1982b ”Tikkatie väylän poikki: Tornionlaakson saarnaajista ja seuratoiminnasta ennen toista maailmansotaa”. *Tornionlaakson vuosikirja 1982*. Tornio: Tornionlaakson kotiseututoimikunta, 88–94.
- 1984 ”Esikoislestadiolaisuus Suomessa”. *Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran vuosikirja 74*. Helsinki, 190–225.
- RUOKANEN, MIIKKA
- 1980 *Jumalan valtakunta ja syntien anteeksiantamus: Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistyksen opilliset korostukset 1977–1979*. Kirkon tutkimuslaitos A: 36. Tampere: Kirkon tutkimuslaitos.
- SALOMÄKI, HANNA
- 2010 *Herätysliikkeisiin sitoutuminen ja osallistuminen*. Diss. Kirkon tutkimuskeskuksen julkua 113. Tampere.
- SIVERTSEN, DAGMAR
- 1955 *Læstadianismen i Norge*. Diss. Oslo: Forlaget Land og Kirke.
- SNELLMAN, GERD
- 2011 *Sions döttrar: De læstadianska kvinnorna som traditionsförmedlare i norra svenska Östern*. Diss. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- TALONEN, JOUKO
- 1988 *Pohjois-Suomen lestadiolaisuuden poliittis-yhteiskunnallinen profiili 1905–1929*. Suomen Kirkkohistoriallisen seurain toimituksia 144. Diss. Helsinki.
- 1989 *Viron lestadiolaisuus 1886–1953*. *Studia historica septentrionalia* 16. Rovaniemi: Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys.
- 1993 *Esikoislestadiolaisuus ja suomalainen yhteiskunta 1900–1944*. Suomen Kirkkohistoriallisen seurain toimituksia 163. Helsinki.
- 2001 ”Lestadiolaisuuden hajaannukset”. *Lestadiolaisuuden monet kasvot. Iustitia 14*. Toim. Jouko Talonen & Ilpo Harjutsalo. Helsinki: Suomen teologinen instituutti, 11–30.
- 2005 ”Apostolic Lutheranism (Laestadianism) from an International Perspective.” *A Godly Heritage. Historical View of the Laestadian Revival and Development of the Apostolic Lutheran Church in America*. Ed. Aila Foltz and Miriam Yliniemi with Rodger Foltz, Jouko Talonen and Elmer Yliniemi. Frazee, MN: Authors, 211–216.
- 2007 ”Karismaattiset ilmiöt Suomen 1800-luvun herätysliikkeissä”. *Karismaattisuuden haaste kirkolle: Helsingin kristillisen opiston seminaari 5.2.2007*. Studier i exegetik och judaistik utgivna av Teologiska fakulteten vid Åbo Akademi Nr 4. Toim. Antti Laato. Åbo: Teologiska fakulteten vid Åbo Akademi, 101–131.
- VUOLLO, MARTTI
- 1999 *Lestadiolaisuus Helsingissä vuoteen 1963*. *Studia historica septentrionalia* 37. Diss. [Oulu]. Rovaniemi: Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys.
- ZORGDRAGER, NELLY JETSKE MARTINE (NELLEJET)
- 1989 *De strijd der rechtvaardigen Kautokeino 1852. Religieus verzet van Samen tegen intern Noors kolonialisme*. Diss. Utrecht.
- 1997 *De rettfærdiges strid Kautokeino 1852. Samisk motstand mot norsk kolonialisme*. Oversatt Trond Kirkeby-Garstad. Samiske samlinger XVIII. Nesbru: Vett & Viten AS & Norsk Folkemuseum.